

Стоби



Урбаниот дел на стариот град Стоби се наоѓа на три тераи, што се спуштаат кон Црна Река, опкружени со сидови, а на устието меѓу Црна и Вардар. Познато е дека тука минувале главните патишта кои ги сврзувале облатите на реден Дунав со медитеранските земји, уште од предисторискиот период. по овој главен пат на Балканскиот Полустров се движеле културните влијанија од југ кон север и обратно. Црна Река, од друга страна, преставувала природен пат што ги сврзувал централните области на Македонија со Јадранското море. Во римскиот период по црна водел значаен пат, што го поврзувал Стоби со Вие Игнација кај Хераклеа Линкестис, близу до денешна Битола. Така градот Стоби зафаќал мошне значајна стратегиска, воена и трговска позиција во античкиот период.

Јужно од градот се наоѓаат траги од предградија, додека портата на градот што води кон Хераклеја, а по падините од Гробјанската црква до базиликата во Паликура, се наоѓаат повеќе некрополи. Тие некрополи се од хеленистички, римски, византиски и словенски период.

Најстари пишани извори за Стоби наоѓаме кај Ливиј, кога споменува за победата на Филип Петти, крал на Македонија, над Дарданците во 197 г.п.н.е.

Според археолошките податоци градот бил подигнат во хеленистичкиот период, но не многу пред владеењето на Филип Петти. Со истражувањата под неколкуте градби во централното подрачје на подоцнежниот град, конструирани се слоеви од 3 и 2 век п.н.е., а пронајдени се бронзени предмети од клаичниот и архајскиот период, како и поединечни керамички предмети од неолиткиот период. Се претполага дека градот бил основан во 359 г.п.н.е. Во 168 г.п.н.е., со победата на римјаните над кралот Персеј, Македонија била поделена на 4 области. Тогаш Стоби станува центар за трговија на третата област. Во 148 г.п.н.е. Македонија станува римска провинција. За време на владеењето на Август (31-14 г.п.н.е.) градот ешири на запад и југ, за што ни сведочат 55 гробови од западната некропола, од времето на Август.

Ширењето на градот се поврзува и со подигањето на статуот на градот во ранг на муниципиум, секско 69 г.н.е, кога почнуваат да се коваат монети со натпис Муниципиум тобенсиум.

Во текот на раниот и редниот римски период, градот Стоби цутел, на што укажуваат повеќето натписи на споменици. Како најзначаен истакнат споменик од римскиот град е секако Театарот изграден во 2-3 век од.н.е. Градскиот бедем е од 3 век, додека внатрешниот бедем од источната страна е секако од доцниот 4 век, кога бил напуштен источниот дел на надворешниот бедем. Внатрешниот бедем, секако, е подигнат по низа поплави од реката Црна. Тој требало да преставува



подобра и посигурна заштита, па бил изграден дури и преку големи градби од јавен карактер со добро зачувани мозаични подови.

Во текот на римскиот период Стоби бил исто така значаен и влијателен град. Градот бил епископско седиште уште од 325 година, кога епископот Будиос зел учество во Никејскиот собир. Во текот на 4-5 век, овде биле подигнати повеќе импозатни цркви како по својата големина, така и по својата внатрешна декорација со богато архитектонско украсување, мозаици, фреско-живопис и структура, од кои голем дел беа најдени при ископувањето. Со мозаици се украсени и повеќе приватни градби, чие внатрешно уредување и распред ги метува во Перистериевата и Теодосијанската палата.

Во тоби постоела и еврејска заедница од 3 век, кога Полихрамос ја подигнал Синагогата, која била уништена при крајот на 4 век и над неа е подигната ранохристијанска базилика, што станало, е претполага, за време на посетата на Теодосиј Први во Стоби, 388 година, , кога издава два едикта за забрана на ереите.

Епископот Никола од Стоби во 451 година, зал учество на Халкедонскиот собор, додека името на епископот Филип е забележано на наадвратникот од влезот на Епископската базилика. Во 5 век Стоби станува главен град на Македонија Секунда, при прекројувањето на римските граници.

Во 479 г. градот бил ограбен од војките на Теодориха, а во 518г, а можеби и подоцна настрадал од катастрофаален земјотрес. Градот веќе никогаш не ќе го врати поранешниот сјај и благосостојба. Епископот Фокас зема учество на Соборот во Константинопол во 553 г. Големите аваро-словенски напади во 6 век, секако придонеле за пустошење и напуштање на градот. Најдените монети во куќите на Акрополис и во градбите јужно од Епископската базилика се од времето на Јустин Втори (569-570). Се споменува победата на василиј Втори над војничката посада во Стоби, во 1014. Извесна активност во 11 век е

констатирана во горните слоеви на театарот. На просторот меѓу Северната базилика и Централната базилика - синагога, уште во 1937 г., биле откриени средновековни гробови од една поголема некропола, од која во 1955, во јужниот брод на Северната базилика и јужно од неа, беа откриени 23 словенски средновековни гробови од времето нц 9 - 12 век. Ова укажува дека Стоби, по ограбувањето и рушењето од варварските народи што се движеле кон Солун и Константинопол, бездруго било населено од словенски племиња. Ова го потврдуваат и неодамна откриените гробови од словенскиот период од една поголема некропола крај базиликата во Паликура, кои исто така може да датираат од раниот словенски период. Останува да се утврди дали Стоби по 6 век имало траги на градски живот.



Во откриениот дел на Стоби досега се откриени и проучени повеќе архитектонски објекти, и тоа профани и сакрални градби со јавна функција, потоа приватни куќи, бањи, чешми, театар, дел од градските бедеми. улици, форумот и

главниот влез во градот.

Накучо ќе ги споменеме откриените објекти и градби по редоследот како што се наоѓаат во урбаниот комплекс, со основни податоци за нив.

СЕВЕРНА БАЗИЛИКА

Црквата е ранохристијанска тробродна базилика, чии странични бродови се надоградени на централниот, има простран атриум, ексонартекс и нартекс и баптистериум од северната страна, кој има четирилисна писцина. Во црквата се влегува од Вија Принципалис Инфериор. Објектот, според стилските особености, е датиран во 5-6 век. Во јужниот брод и јужно од црквата се откриени 23 средновековни словенски гроба од 9-12 век, кои и припаѓале на големата некропола што се протегала од Северната до Централната базилика.

ЦИВИЛНА БАЗИЛИКА

Овој објект се наоѓа наспроти Северната базилика. Со истражувањата биле утврдени 7 градежни фази. Се смета дека на крајот служел за световни цели, па затоа е наречен Цивилна базилика.

Под нивото на Цивилната базилика откриени се бронзени предмети од 5 век пр.н.е., најдени длабоко внатре во апсидата. Под наосот пак на

базиликата најден е фрагмент од фреско - живопис со престава на барска птица, од 1 век од н.е. Под овој објект се откриени хеленистички слоеви од 3 и 2 век п.н.е.



МАЛА БАЊА

Објектот се наоѓа меѓу Цивилната и Северната базилика, граден според прописи на доцно античките градби на бањи. Објектот има аподиториум, со базен сместен во апсидалниот простор, како и двојна соба со 3 апсиди со хипокаустите. Суспензурите од хипокаустите се направени од тркалести и четвртести тули.

ЦЕНТРАЛНА БАЗИЛИКА И СИНАГОГА

Ранохристијанската базилика е со тробродна диспозиција, во која се влегува од улицата Виа Принципалис, подигната на крајот од 4 или почетокот на 5 век. Има две градежни фази. Пред тоа, на тоа место стоела синагога чиј под бил откриен на 1.5 метри под нивото на наосот.

Оваа синагога е од 4 век, подигната врз темели на постар објект од 3 век, за кој се претпоставува дека бил изграден со пари од Полихармос. Инаку, името на "таткото на синагогата во Стоби", се викал Тибериус Клудиус Полихармос, познато е од колоната на надолжниот натпис, употребен во североиточната страна на нартексот во атриумот на базиликата, па оттука и претпоставката дека базиликата била синагога.

Со подлабоки истражувања под овој објект беа откриени градби од 2 век п.н.е., а под наосот беше најдена остава со пари од 211-125 г.п.н.е.

Парите беа најдени во дваа сада, под нивото на Полихармосовата синагога. Хеленитичките слоеви лежат над праисторикото корито на Црна Река.

КУЌА НА ПСАЛМИТЕ

Градбата се наоѓа јужно од Централната базилика со Синагога. Таа има централна апсидална просторија, ходници, сали со колони, со голем базен, со колони на западниот дел на двориштето. Главната сала е постелана со луксузни мозаици, другите протории - исто така со подови од мозаици со геометриски орнаменти.

Мозаичниот под во големата апсидална дворана е состои од 4 главни полиња. Западното поле е со геометриски орнаменти и птици. Источното поле преставува композиција со барски птици и лисја што ја опкружува осмоаголната фонтана што се наоѓа на средината. На источното најголемо мозаично плато предадени се елени и барски птици во средина со кантарос од кој се прелива вода, чито ранохристијански мотив така често употребуван во сакралните и профаните градби од ова време. Самиот апсидален простор украсен е со геометриски мотиви во вид на крлушки.

Верските теми на мозаиците во апсидалната сала и структуралната поврзаност со базиликата, укажуваат дека се работи за резиденција што им припаѓал на црквата и ма црковните великодостојници. Од оваа градба се влегувало исто така, и во една од синагогите.

ВИА АКСИА

Виа Аксиа била една од главните улици со првек исток-запад, од која досега е откриен само еден дел.

ГРАДСКА ЧЕШМА

На малиот плоштад, што го формираат Виа Аксиа и Виа Принципалис Инфериор, од западната страна се наоѓа чешма од јавен карактер. Од три цевки водата течела во три корита, изведени од сполии од тетрот и други градби.

ГОЛЕМА БАЊА

Откриена во 1931-1932г., во оваа бања се влегува откај Виа Аксиа. Има аподериум, големо претсобје, голема сала со хипокаусти со 6 мермерни базени и префурниум од јужната страна. Бањат има неколку фази на градење и доградување. Реконструираната бања била во употреба во

последната фаза од животот на градот, во доцниот 6 век. Меѓутоа, најденат статуа во аподитериумот потекнува од средината на царскиот период.

ВИА ПРИНЦИПАЛИС ИНФЕРИОР

Оваа улица е со правец север-југ, таа може да се прати од Северната базилика до Градската чешма, потоа покрај Партениусовата куќа, Теодисијанската палата и Куќата на псалмите.



ПЕРИСТЕРИИНА КУЌА

Ова е градежен комплекс за повеќе фамилии и со простории на запад, за дуќани. Перистериината фамилија ги зафаќала просториите на јужниот дел од комплексот. Дворот, под отворено небо со големи фонтани од западната страна, е централен простор. Просториите од источната страна служеле за магацини. Главните простории на куќата биле апсидални сали јужно од дворот. Во источната сала е зачувани подните мозаици, а во средината се наоѓа фонтана изведена од мермер. За мозаичните површини во оваа куќа биле употребени тесери од стаклена паста, што им дава посебна живост на мотивите. Мозаикот, се претпоставува, настанал во доцниот 4 или раниот 5 век кога била подигната и самата градба.

ВИА ТЕОДОСИЈА

Ова улица е паралелна со Виа Аксиа и ги одделува Перистериината улица и Теодосијанската палата. Улицата била поплочена со облутаци и камени плочи.

ТЕОДОСИЈАНСКА ПАЛАТА

Источно од улицата ВИА ТЕОДОСИЈА се наоѓа една од најлуксузните досега откриени куќи во тоби, во која се претпоставува дека престојувал императорот Теодосиј Први, при неговата посета на Стоби во 388 година. Со оглед дека името на сопственикот на куќата, не е познато наречена е Теодосијнк, во спомен на посетата на императорот. Оваа градба има план на латинско Л и излегува на три улици. Салата е опкружена со колони од северната и западната страна. Од источната страна е базен со осум пиедестали од мермер, украсени со спирални канелури, а врз кои стоеле откриените статуи. На северната и јужната страна од дворот се ниски платформи, секако некогаш цветни тераи. Подот во дворот е прекриен со мермерни плочки, а перистилот со мозаици.

Големта апсидална просторија, триклиниумот, која се наоѓа на јужната страна, на повисоко ниво, поплочена е во опус сектиле. другите простории се исто така раскошно украсени. поред мозаичните површини, палатата се датира во 4-5 век.

КУЌА НА ПАРТЕНИЈ

Оваа куќа е јужно од Теодосијнката палата, о која има заеднички ѕидови и потекнува од исто време како и првата. Била изградена во форма на латинска буква Л, слична по концепција на градење со претходната палата, но помала и поскупо изградена и украсена.

ВАЛАВНИЦА

Тоа е комплекс од градби меѓусебно поврзани, што преставувале резиденции и мали дуќани изградени врз постари градби. Името одговара само на една фаза од малиот двор, каде што во 5 век вила работилница за бојдисување и валање на ткенини. Животот на овој комплекс почнува од 1 век и трае се до 5 и почетокот на 6 век.

ВИА ПРИНЦИПАЛИС ИНТЕРИОР

Паралелна е со ВИА ПРИНЦИПАЛИС ИНФЕРИОР, и може да се следи од куќата на Перистериија, покрај Теодосијанската палата, па до

комплексот на работ на Помус Фулоника, каде скршнува кон запад и украена е со колонади.

ЕПИСКОПКА РЕЗИДЕНЦИЈА

Се наоѓа северно од Епископската базилика. Во 4 век служела како христијански ораториум, а во 5 век била претворена во епископска резиденција. Овде се најдени бронзена кадилница и златен прстен во форма на крст со алмадини. Овој комплекс од градби од кои источниот дел во вид на протрана базилика не е доиспитан, а претствува комплекс од најстри ранохристијански градби во Стоби.

ГЛАВА НА ДЕВОЈКА - ПОЛУКРУЖЕН ПЛОШТАД

Се наоѓа северно од Епископската базилика, од улицата одвоен со ниска преграда од седиштата на театарот. Се претполага дека бил подигнат во 4-5 век, опкружен со колонада, со база за голем споменик во центарот.

ВИА САЦКА

Се протега северно од плоштадот, кон порта Хераклеја.

ЕПИСКОПСКА БАЗИЛИКА

Црквата е ранохристијанска базилика со тробродна диспозиција, позната како базилика на епископот Филип. Подигната е на вештачка тераса. Црквата е од хеленистички тип, со атриум, нартекс и ексонартекс со двојна апсида на иточната страна во која е сместена крипта. Од олтарната преграда од презвитериумот откриени се две фази на градење, каако и на подовите во истиот, кои се изведени во опус сектило. Два нивоа на подови, откриени е и во јужниот брод под кои е наоѓала засводена голема гробница во која бил закопан еден епископ. Централниот брод е поделен на квадратни полиња и поплочен со мермерни плочи и од сив шкрилец во кои се интерполирани триаголници од мозаик, што претавува посебно луксузен аранжман. Нартексот е поделен на 9 квадратни полиња од кои се сочувани 6 изведени во мозаик со геометриски, флорални и животински претстави. Просториите јужно од црквата биле на кат и имале исто така под од мозаик.

Јужно од базиликата се наоѓа баптистериумот со необично луксузните мозаици на кои се претставени пауни, барски птици и елени, како пијат вода од голем кантарос. Среди баптистериумот се наоѓа писцина што има две фази на градење и последната фаза со употреба на голем мермерен кантарос што служел за крштевање. Од сидовите на баптистериумот

откриени се остатоци од фреско живопис во два слоја од кои постариот со претстави на светители и цели сцени што се наоѓале во нишите.

Во црквата како и во баптистериумот, откриена е богата архитектонска декоративна пластика, помеѓу која посебно место заземаат богато украсените капители и парапетните плочки што ги одделувале бродовите како и од емпората. Епископската базилика се датира во почетокот на 5 век и втората фаза при крај на 5 и почеток на 6 век.

Во централниот брод на Епископската базилика во 1978, 1979 и 1981 година откриени се остатоци од една Стара базилика со сочувани остатоци од мозаичен под во презвитериумот и во централниот брод. Откриен е нтпис во централниот брод, од грчки букви во 6 реда, а западно од него во посебни ромбоидни полиња Христовиот монограм. На северниот ѕид од оваа базилика откриен е живопис од ромбоиди одделени со колони и на истиот ИС ХС што ја потврдува идентификацијата дека објектот преставува црковна градба. Старата базилика ја датирааме при крајот на 4 век. Нивото на баптистериумот и на Старата базилика се еднакви, па има можност баптистериумот да ги опслужувал како Старата базилика, така и подоцна изградената Епископска базилика.

ЗАПАДНИ ГРОБИШТА

Најдени се 81 гроб недалеку од Порта Хераклеја. Најстарите гробови се од доцниот 1 век п.н.е. и почетокот на 2 век Гробиштата се употребувале сè до 4 век, со прекин во 2 и 3 век

Гробните прилози се многубројни и ги сочинуваат монети, керамички садови, унгвентариуми од теракота и стакло, накит и фигурини од теракота. Овие гробишта се протегаат до Гробјанската црква. А оттаму, по падината, биле откриени доцноантички и ранохристијански гробови, сè до базиликата во Паликура, крај која е откриена и словенска некропола.

ТЕАТАР

Театарот бил изграден во 2 или 3 век. Сличен е на постарите грчки тетри и е еден од поголемите и порепрезентативните објекти во Стоби, од римскиот период.

Гледалиштето, оркестрата и градбата на сцената се подигнати одвоено едно од друго. Градбата на сцената нема бина, туку добро изградена фасада, која била заднина на претставите во оркестрата. Гледалиштето, кое е состои од два дела, изградено е од бел мермер донесен од Плетвар.

Според проценките, тетарот можел да прими 7.638 посетители. Распределбата на седиштата секако се вршела според припадноста на одделни племиња - во гледалиштето се наоѓаат запишани имињата на 5 племиња.

Театарот во доцниот 3 век, бил претворен во арена за борба на гладијатори со диви сверови. Ваквата промена настанала во 325 г., по издавањето на царскиот декрет на Константин Велики, со кој се забранувале борбите на гладијатори со диви сверки. Во средината и при крајот на 2 век, парадните служеле како буништа, над кој простор биле подоцна изградени куќи, и тоа на падината што се спушта кон исток и кај западниот ѕид од градбата на сцената. Целиот горен дел на гледалиштето и значителен дел од долните партии биле разнеени за градежен материјал потребен за градби во доцниот 4 и во текот на 5 век, а во поледниот век од градскиот живот на Стоби. Седишта и други архитектонски елементи биле вградени во надворешниот градски бедем кај Porta Heracleja, во внатрешниот градски бедем, во дуќаните и пиедалите долж Via Sacra, во Полукружниот плоштад, во Епископската базилика, кон Градската чешма, Централната базилика со Синагога, и во Северната базилика.

КОЦКАРНИЦА

Дел од оваа градба што се наоѓа северно од театарот откриен е во времето кога започнала втората световна војна. Во објектот се влегува од западната страна од улицата Via Principalis Inferior, меѓутоа, самиот влез не е откриен. Со истражувањата што ги изведовме 1981 година констатиравме дека објектот преставува една ранохристијанска тробродна базилика со нартекс и ексонартекс.

Таа е во склопот на еден комплекс од градби што е наоѓа од северната страна на објектот, а што имаат термален карактер. Централниот брод, нартекот и апсидалниот простор постелени се првобитно со мозаичен под со геометриски мотиви, со висока техника на изработка. Подоцнежниот под е од големи тули со една раскошна фонтана во средината на централниот брод. Северното крило на базиликата има две видливи фази на градење и во последната приспособување на објектите од северната страна. Се работи за една стара базилика од доцниот 4 век, чија употреба продолжува во 5 и 6 век. Во централниот брод откриени се две мермерни плочи од часна трпеза, а во северниот брод две дупки со бронзени монети од 5-6 век.

ВНАТРЕШНИОТ ГРАДСКИ БЕДЕМ

Остатоците од овој бедем се видливи по линијата од музејот до поттеатарот, а бедемот е откопан само на делот југоисточно од Централната базилика. Овој бедем претставува подоцна изграден дел, кога градското подрачје крај Црна Река било напуштено во 4 век, поради поголеми разорувања или поради поплааи на Црна. Бедемот е широк 2,36 метри, а зачуван е во дубочина 3-5 метри.

Проучениот дел на бедемот пресекол една голема градба од јавен карактер, која била на кат и со добро зачувани мозаични подови.

ИСТОЧЕН ГРАДСКИ БЕДЕМ

Овој надворешен бедем може да се следи по целиот периметар на локалитетот. Тој опкружува простор со неправилна форма во ширина од 400 метри, во правец исток-запад, и должина од 450 метри, во правец север-југ. Надворешниот бедем се гледа на гребенот што ссе издига над Вардар, крај Порта Хераклеја и на неколку метри крај Црна.

Приодот со камен под - калдрма до мостот од турски период е наоѓа на левиот брег на Црна. Овој приод бил подигнат над градскиот бедем, но нешто повисоко. Бедемот бил изграден од грубо делкан камен и секундарно употребени блокови поврзани со малтер. Дебелината на ѕидовите е 2,3 метри. Градскиот бедем, подигнат во 3 век или нешто порано, престанал да се корити во 4 или 5 век.

ГРОБЈАНСКА БАЗИЛИКА

Базилката е тробродна со двојна апсида со нартекс. Гробниците под подот на црквата се од порано. Црквата може да се датира во 4-5 век. Подовите биле послани со мозаик. Зачуваната крипта јужно од нартексот, секако е мартирум.

БАЗИЛИКА ВО ПАЛИКУРА

Објектот се наоѓа 2 км јужно од Порта Хераклеја. Градба од базикален тип о тробродна диспозиција о низа компартименти, па се претполага дека е манастирска црква. Непосредно крај неа, спрема Црна, е откриена поголема градба, која според должината од 47 метри вртена о фасадата и тремот кон Црна, бездруго треба да преставува ан. Крај црквата се протега една доцно-античка некропола. Меѓутоа, како најзначајно е откривањето на една поголема словенска некропола на овој простор крај базиликата во Паликура, со гробови што имаат камена конструкција о доста бројни прилози накит од сребро и бронза што може да датираат од 9-12 век.

